

2. Справа «Озеров проти Росії» (64962/01) Європейського суду з прав людини (2010 р.) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-98531%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-98531%22]})

УДК: 340.(15)37: 347.2

Паньківський В.
*аспірант 3-го року навчання
кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету*

Особливості здійснення узуфрукта за положеннями Дигестів Юстиніана

Поняття узуфрукта як правового інструмента, за допомогою якого забезпечується можливість довгострокового користування чужою річчю й вилучення з неї плодів і доходів відоме ще з часів римського права. У римському праві, яке заклало правову основу для розвитку цивільного права європейських держав, питання правового регулювання правовідносин з використання чужого майна було відтворено у Дигестах Юстиніана – збірці творів, в якій, у результаті клопіткої праці римських юристів, узагальнено найкращий тогочасний практичний досвід у сфері права.

Як відомо, кодифікована імператором Юстиніаном система права «вплинула на більшість цивільного права в усьому світі. Концепції, притаманні правопорядку, що міститься в *ius naturale* та *ius gentium*, спрямовані на поширення за межі національних кордонів, сьогодні є наріжними каменями права прав людини та міжнародного права в усьому світі» [1, с. 695].

У Дигестах узуфрукту присвячена Книга VII, у Титулі 1 якої узуфрукт розкривається як «право користуватися чужими речами та отримувати з них плоди з дотриманням обов'язкової умови щодо збереження цілісності субстанції речей» [2]. До основних положень, що відтворені у Книзі, можемо віднести ті, що розкривають поняття, зміст узуфрукта, підстави виникнення зазначеного права та особливості його здійснення залежно від об'єкта права, обсяг прав та обов'язків узуфруктуарія, їх співвідношення з правами та обов'язками власника майна.

Так, узуфрукт є таким, що нерозривно пов'язаний з матеріальною частиною речі, оскільки він є правом на матеріальну частину речі, без якої узуфрукт неможливий. Узуфрукт дозволялося створювати щодо нерухомого та рухомого майна, в тому числі щодо в'ючної худоби та рабів, які на той час прирівнювались до речей і слугували об'єктом різних правовідносин.

Враховуючи те, що власнику при встановленні узуфрукта залишалась так би мовити «гола власність», а право користування майном носило тривалий характер, певною мірою знецінюючи право власності, існувала можливість погашення узуфрукта у різні способи з метою повернення до простого права власності.

Доволі обґрунтованим та виваженим є занотований у досліджуваному

акті підхід щодо обсягу прав та обов'язків узуфруктуарія. Зважаючи на те, що останній мав право на весь продукт майна, на нього покладался ряд обов'язків, наприклад, відремонтувати будинок, якщо узуфрукт був встановлений щодо нього. Потреба ремонту майна не була беззаперечною, він мав здійснювались у чітко визначених межах. Ремонт становив обов'язок узуфруктуарія лише тією мірою, щоб зберегти майно в належному стані. Якщо ж воно знищувалося в силу віку, заборонялося примушування до ремонту, він мав бути лише помірним, необхідним для уможливлення користування об'єктом узуфрукта.

Ремонт будинку був також і правом узуфруктуарія. Не можна було заборонити робити ремонт, поліпшення майна з ціллю насолоди. Заборона стосувалася збільшення будівлі, видалення з неї чогось корисного. До обов'язків узуфруктуарія залічувались також данина, рента, податки. Йому було заборонено погіршувати стан майна, в той же час віталось його поліпшення, однак, без використання частини майна, яке необхідне для чогось іншого.

Правилами, встановленими у Книзі, окреслювались межі здійснення права користування майном узуфруктуарієм. Наприклад, якщо об'єктом узуфрукта була земельна ділянка, здійснення ним операцій, які «забруднюють повітря на землі або вимагають великої кількості робітників або садівників, що є більшим, ніж простий власник може витримати; він не буде вважатися таким, що користується своїм узуфруктом, як це має робити обережна особа. Він також не може звести будівлю на землі, окрім тієї, яка необхідна для збирання врожаю» [2].

Таким чином, узуфруктуарію надавалось право користування чужим майном лише настільки, щоб користування було оптимальним для нього («може вставляти вікна, розписувати стіни, додавати картини, мармур, статуетки») і водночас не порушувало субстанції речі (заборонялося «об'єднувати кімнати разом або роз'єднувати їх, міняти передні та задні входи», «будь-яким чином змінювати сади розваг») або прав інших осіб («не може підвищувати висоту будинку», «не може перекривати світло») [2].

Важливо також наголосити на тому, що майно, яке передавалось для користування, мало використовуватись за призначенням. До прикладу, якщо заповідався узуфрукт театральних костюмів, їх не можна було використовувати ніде, крім сцени. Заборона стосувалася також використання майна «незвичайним чином або використовувати узуфрукт у спосіб, який образить або завдасть шкоди власнику» [2].

Ще одним важливим правом узуфруктуарія була можливість передачі права користування майном іншій особі, водночас зберігаючи за собою узуфрукт. Таким чином, вже у часи існування римського права розмежовувались поняття «право користування чужим майном» та «здійснення права користування чужим майном».

Оскільки узуфруктом було передбачено право узуфруктуарія на плоди, які дає майно, виникало питання, чи має він право використовувати плоди, які визріли до набуття узуфрукта. Відповідь на це питання знаходимо у п. 27 (Ульпіан, Про Сабіна, книга XVIII): «Якщо спадкоємець залишає плід, який уже був дозрілим, висіти на дереві, узуфруктуарій матиме право на нього, якщо він візьме його у день, коли його спадщина стане правомочністю» [2].

Власник майна при обтяженні останнього узуфруктом не був

позбавлений певних прав та обов'язків щодо нього. Наприклад, якщо узупфруктуарій використовував майно без погіршення його стану, власник не мав права йому перешкоджати. Таким чином, права та обов'язки власника майна та узупфруктуарія були взаємопов'язаними та взаємовизначальними. Загалом, відмічає І.М. Ваганова, «розглядати повноваження узупфруктуарія у римському класичному праві окремо від фігури «власника *proprietas*» - пропріетарія неможливо. Незалежно від того, яким способом був встановлений узупфрукт і власність-пропріетас на річ, у пропріетарія зберігалось головним чином право вичікування та позовні заходи захисту свого права» [3, с. 13].

Завдяки рецепції римського цивільного права, його впливу на правові системи європейських країн нині зазначений інструмент використання неналежного особі на праві власності майна активно застосовується в юридичних системах багатьох, в тому числі європейських країн і знаходить своє відображення в різноманітних аспектах сучасного речового права. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09 січня 2025 року № 4196-IX [4] досліджуваний інститут отримав перспективу свого розвитку і в нашій країні. Узупфрукт є складною правовою конструкцією, яка може бути використана суб'єктами для різних, пов'язаних з економічним інтересом цілей, що досягаються за рахунок відмінних (залежить від об'єкта узупфрукта) за своєю правовою природою ресурсів, які можна здобути з чужого майна. Завдяки йому у власників розширюється коло можливостей, пов'язаних з використанням та експлуатацією належною їм власністю, зменшуються пов'язані з нею ризики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова М.В., Переш І.Є. Вплив римського права на сучасну зміну правової парадигми. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 3. С. 692–695.
2. S. P. Scott. *The Civil Law*, III, Cincinnati, 1932. URL: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D7_Scott.htm#VII (дата звернення : 03. 03. 2025).
3. Ваганова І.М. Сервітути та узупфрукт у римському праві. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 9–13.
4. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09 січня 2025 року № 4196-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення : 03. 03. 2025).